

ماهیت روح القدس از دیدگاه قرآن کریم و کتاب مقدس^۱

جمشید سرمستانی

دانشجوی دکتری ادیان و عرفان، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

علی رضا ابراهیم^۲

استادیار واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

طاهره حاج ابراهیمی

دانشیار گروه ادیان و عرفان، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

«روح القدس» یکی از مفاهیم مشترک میان متون مقدس اسلامی و مسیحی است که نقشی قابل توجه را در جهان بینی این دو سنت دینی بر عهده دارد. یافته های این تحقیق بیانگر آن است که در هر دو کتاب، روح القدس یک وجود یا مخلوق الهی است که به اعتبار برخی آیات، «نامتشخص» و به اعتبار آیاتی دیگر، «متشخص» است. بعضی مصادیق نشان می دهند که او مخلوقی برتر از ملائک است و قراین دیگر، وی را فرشته می دانند. هم چنین، شواهدی مبنی بر این همانی روح القدس و جبرئیل در قرآن و کتاب مقدس وجود دارد که از آن ها می توان مشارکت وی در آفرینش و اداره عالم را استنباط نمود. به همین اعتبار، روح القدس تجلی «حضور مشهود خداوند» و «قدرت الهی» در زمین است که نابودی اقوام متمرّد، انتقال پیام الهی به اولیا و یاری ایشان در انجام معجزات را بر عهده دارد. با این وصف، می توان «روح القدس» را دست کم از نظر ماهیت، جزو مفاهیمی دانست که قرآن آن ها را در امتداد کتاب مقدس «تصدیق» نموده است.

کلیدواژه ها

روح القدس، قرآن کریم، کتاب مقدس، اسلام، مسیحیت.

۱. تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۶/۰۹

۲. پست الکترونیک (نویسنده مسؤول): alirezaebrahim90@gmail.com

مقدمه

مفهوم روح القدس ریشه در آموزه‌های عهد عتیق دارد. حقایق و آموزه‌های ادیان الهی متأخر، مصلدق و مکمل حقایق و آموزه‌های تحریف‌نشده ادیان الهی متقدم بوده و این حقایق و آموزه‌های اصیل، وجه مشترک ادیان ابراهیمی به‌شمار می‌آیند. یکی از این حقایق و آموزه‌ها «روح القدس» است؛ حقیقتی که از مفاهیم مشترک در عهدین و قرآن کریم محسوب می‌شود و پژوهش حاضر قصد دارد به یکی از ابعاد مهم وجودی آن بپردازد.

هدف از انجام این پژوهش - که بر پایه منابع کتابخانه‌ای و ابزار فیش‌برداری و به روش توصیفی مقایسه‌ای انجام شده - شناخت ماهیت روح القدس در قرآن و کتاب مقدس و تبیین وجوه اشتراک این ماهیت در این کتاب‌های آسمانی است. بنابراین، نویسنده در پی تبیین ماهیت (چیستی و کیستی) روح القدس در کتاب مقدس، قرآن کریم و تفاسیر، و در نهایت در پی اثبات این مسأله است که ماهیت روح القدس در کتاب مقدس و قرآن کریم، در مجموع، ماهیتی مشابه است؛ گرچه، تفاوت‌هایی مختصر هم در این مورد وجود دارد. نویسنده بر آن است که به این پرسش‌ها پاسخ دهد که «روح القدس کیست و چیست؟» و «آیا روح القدس می‌تواند در قالب مادی ظاهر شود؟»

ضرورت و اهمیت پژوهش در این نکته نمود پیدا می‌کند که تبیین این ماهیت مشترک قطعاً به درک بهتر از کارکردهای متناظر روح القدس در کتاب مقدس و قرآن کریم یاری رساننده و فهم متقابل مفسران مسیحی و اسلامی را از اندیشه‌های یکدیگر بهبود خواهد بخشید. به‌ویژه، از آن‌رو که خداوند متعال قرآن کریم را تصدیق‌کننده مضامینی از تورات و انجیل معرفی نموده است،^۱ تحقیق درباره مفاهیم مشترک لفظی، می‌تواند به یافتن نمونه‌هایی از مضامین «تصدیقی» در قرآن کریم که ریشه در کتاب مقدس دارد، کمک کند. عنوان پژوهش، حوزه بررسی‌ها را به کتب مقدس مذکور، تفاسیر و منابع روایی محدود می‌کند. پیش از این مقاله‌ها و پایان‌نامه‌های دیگری نیز به این موضوع پرداخته‌اند؛ اما وجه تمایز این مقاله با نوشته‌های پیشین، افزودن برخی یافته‌ها بر یافته‌های آنها است. از جمله این‌که در قرآن کریم نیز - همانند عهد عتیق و عهد جدید - روح القدس نماینده حضور مشهود و قابل رؤیت خداوند در میان مؤمنان به او است. و اهمیت دیگر پژوهش

۱. قس. بقره / ۸۹، نساء / ۴۷.

نیز در همین جنبه نمود پیدا می‌کند که یافته‌های افزون بر یافته‌های پیشین، گستره دانش در باب روح القدس را وسعت می‌دهد.

برای مشخص ساختن ماهیت روح القدس در این مقاله، نخست رویکردی واژه‌شناختی خواهیم داشت و سپس به عنوان گام نخست در تبیین ماهیت روح القدس، به توجیه تشخیص او می‌پردازیم. نظر به دیدگاه‌های ضد و نقیضی که در باب ماهیت فرشته‌آسای روح القدس وجود دارد، نسبت میان او و جبرئیل نیز در بخشی مجزا مورد بررسی قرار خواهد گرفت. توصیف برجسته‌ترین صفات و کارکردهای روح القدس نیز به مشخص‌سازی ماهیت آن یاری خواهد رساند، لذا در مباحث بعدی، این خصوصیات روح القدس تبیین خواهند شد. با توجه به ویژگی تطبیقی این مقاله و البته تقدّم زمانی یهود و مسیحیت، در هر بخش ابتدا دیدگاه کتاب مقدس، و سپس آیات قرآن و تفاسیر مربوط ارائه خواهد شد.

واژه‌شناسی روح القدس

مترجمان عبرانی و سریانی کتاب مقدس در ادوار آغازین اسلام، مفهوم روح القدس را در ترجمه کتاب مقدس، با همان لفظ عربی (روح القدس) ثبت و ضبط کردند. گرچه ایشان با کاربرد این مفهوم در قرآن آشنا بودند، اما معادل‌گذاری آنان نیز به دور از مبانی فقه‌اللغه نبود، زیرا واژه «روح» گرت‌برداری از لغت عبری روح ruach است که البته در کتاب مقدس عبری بار معنایی ژرف و وزینی دارد و به سادگی قابل توضیح نیست.^۱ این واژه نزدیک به ۴۰۰ بار در عهد عتیق آمده است که در بیشتر مصادیق، در معنای «باد» یا «نفس (دم)» به کار رفته^۲ و در معدودی از موارد نیز به «ظهور و حضور الهی در فرد روحانی» اشاره دارد.^۳ در ترجمه هفتادی، لغت یونانی پنوما Pneuma جایگزین واژه «روح» شد که

۱. مک گراث، آلیستر؛ درآملی برالاهیات مسیحی، مترجم عیسی دیباج، تهران، نشر کتاب روشن، ۱۳۸۵ش، ص ۳۰۶؛

Ferguson, Sinclair; *Who Is the Holy Spirit?* Ligonier Ministries, USA, Sanford, 2012, p.4.

۲. Beauchamp, Paul; *Holy spirit: Old Testament, Encyclopedia of Christian Theology*, vol. 1, Jean-Yves Lacoste (ed.), Routledge, New York, 2005, p.725.

۳. Laughlin, M. F., *Holy Spirit, Devotion to*, in Tomas Carson, and Joann Cerrito,

آن نیز به معنی «باد یا حتی تندباد» است. این معادل‌گذاری از آن جهت بود که پنوما (همانند روخ) اشاره به انتقال نیرو یا ویژگی‌هایی دارد که یک فرد در هنگام تماس یا ارتباط با دیگران، به آنان وارد می‌کند.^۱

مجموعه کاربردهای معنایی روح القدس در عهد جدید را نیز می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد: ۱. در معنای لغوی باد یا نسیم (۳ بار)؛ ۲. در معانی مربوط به انسان، به معنی دم، روح زندگی، و هم‌چنین فرد انسانی به صورت کلی یا خود درونی انسان (تقریباً ۴۷ بار)؛ ۳. در معنای شیطانی، که به ارواح ناپسند یا شرور اشاره دارد؛ به ویژه در انجیل‌های چهارگانه و اعمال رسولان (تقریباً ۳۸ بار)؛ و ۴. در معنی مرتبط با الوهیت و قوای الهی، که بیشترین تعداد (بیش از ۲۶۰ بار) متعلق به این معناست.^۲

تعداد فراوان استفاده از نام روح القدس در معنی اخیر، نشانگر چرخش معنی پنوما از مصادیق مادی به سوی مصادیق الهی، در عهد جدید نسبت به عهد قدیم است. البته وجه تمایز مهم میان این موارد آن است که صفت «القدس» (به معنای پاک و منزّه) با انضمام به روح، سبب می‌شود تا صرفاً معنای چهارم از مفهوم «روح القدس» استنباط شود؛ مفهومی که در عهد جدید ۸۸ بار با لفظ «روح القدس»، و در عهد عتیق ۵ بار با لفظ «روح قدوس» ظاهر شده است.

با ترجمه عهد جدید به زبان لاتین، کلمه اسپیریتوس *spiritus*، به معنای روح، باطن یا شبّه، برابر پنوما قرار داده شد^۳ که بعدها در انگلیسی به صورت *Spirit* یا *Ghost* متداول گردید. لذا در بیشتر ترجمه‌های انگلیسی کتاب مقدس، برای اشاره به روح القدس از معادل *Holy Spirit*، *Holy Ghost* یا حتی *Divine Spirit* استفاده شده که در فارسی به معنای «روح پاک»، «دم پاک» و «روح حیات بخش الهی» است. قابل ذکر است که

The New Catholic Encyclopedia, The Catholic University of America, Washington D. C, Gale Press, Second Edition, 2003, vol.7, p.43.

۱. Ferguson, *Who Is the Holy Spirit?* p.4.

۲. Zumstein, Jean; and Andreas Dettwiler, *Holy spirit: New Testament*, in Encyclopedia of Christian Theology, Jean-Yves Lacoste (ed.), Routledge, New York and London, 2005, vol.1, p.726.

۳. Antioch believer Web, *Is Gabriel the Holy Spirit?* 2012.

In: <http://antiochbeliever.blogspot.com/2012/03/is-gabriel-holy-spirit.html>

گاهی اوقات، مترجمان کتاب مقدس، نام روح القدس را به جای نام‌ها یا القاب دیگر روح القدس قرار می‌دهند.^۱ هم‌چنین، در بسیاری از موارد، صفت «القدس» همراه روح نیست اما به لحاظ مصداقی، دلالت بر روح القدس دارد.^۲

کلمه روح در قرآن کریم با دو خوانش آمده است؛ یک با فتح اول (رُوح)،^۳ و دیگری با ضمّ اول (رُوح). رُوح در لغت به معنی «راحت، آسایش، صفا، نسیم، بوی خوش، شادی و راحتی» است.^۴ قاموس قرآن معنای «رحمت»،^۵ و لسان العرب معنای «باد» را نیز به این معانی افزوده‌اند^۶ اما واژه رُوح را به «جان، رحمت، قرآن، روح انسانی، و نام جبرئیل (ع)»^۷ و «مترادف نفس» معنی کرده‌اند.^۸ این واژه در عرف به معنی «روان، روح مقابل جسم، و جوهر مجرد» است؛ ولی در قرآن مجید، ۲۱ بار برای رساندن غیر این معنی آمده است.^۹ «قُدُس» را نیز به «برکت»^{۱۰} و «پاکی»^{۱۱} و «پاک و مطهر»^{۱۲} معنی کرده‌اند. کلمه «الْقُدُس» ظاهراً اسم است و نه مصدر. اضافه روح بر آن هم برای اختصاص می‌باشد، یعنی

۱. برای نمونه نک. ولفسون، هری اوسترین؛ فلسفه‌ی آبای کلیسا، ترجمه علی شهبازی، قم، انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۸۹ش، ص ۲۵۵؛ فایننگ، استیون، عارفان مسیحی، ترجمه فریدالدین رادمهر، تهران، انتشارات نیلوفر، ۱۳۸۴ش، ص ۷۹.

۲. مکاشفه، فصل ۳، بند ۶.

۳. یوسف/۸۷؛ واقعه/۸۹.

۴. رامپوری، غیاث‌الدین، غیاث‌اللغات، تهران، نشر امیرکبیر، ۱۳۴۲ش.

۵. قرشی، سید علی‌اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۳ش، ج ۳، ص ۱۳۰.

۶. ابن منظور، ابوالفضل جمال‌الدین محمدبن مکرم، لسان العرب، بیروت، نشر دارالحیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۳۵۵.

۷. رامپوری، غیاث‌الدین، غیاث‌اللغات، مدخل روح.

۸. ابن منظور، همان؛ الزبیدی، سیدمرتضی الحسینی؛ تاج العروس من جواهر القاموس، تحقیق حسین نصّار، کویت، التراث العربی، ۱۹۶۹م، ج ۶، ص ۴۰۷.

۹. نک. قرشی، همان.

۱۰. ابن عباد، صاحب، المحيط فی اللغة، بیروت لبنان، عالم الكتاب، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص ۲۸۴.

۱۱. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، بیروت لبنان، دارالعلم للملایین، ۱۴۱۰ق، ج ۳، ص ۹۶۰.

۱۲. معلوف، لوئیس، المنجد فی اللغة والاعلام، عربی به فارسی، ترجمه محمدبندر ریگی، تهران، انتشارات ایران، چاپ پنجم، ۱۳۸۴ش، ج ۲، مدخل قدس.

روحی که از آلودگی‌ها و خطا و نسیان و عصیان پاک است.^۱ شایسته دقت است که در قرآن کریم، واژه قُدُس هیچ‌گاه به صورت تنها به‌کار نرفته و فقط به عنوان همنشین لغت «روح» استفاده شده است. هم‌چنین باید توجه کرد که هم‌ریشه آن، یعنی لفظ قُدُوس، یکی از صفات خاص خداوند در قرآن است.^۲ لذا تعمیم و تسری این لفظ به روح القدس، نشانگر تخصیص یا اضافه صفتی از صفات الهی به آن است. این بدین معنی است که از نگاه قرآن، روح القدس یگانه محل ظهور «قدوسیت» خداوند است.

مفاهیم قُدُس یا قُدُوس در کتاب مقدس دارای کاربردی وسیع‌تر هستند، چنان که در عهد عتیق بارها در نقش یک نام^۳ و یا در ترکیب با نامی دیگر، به صورت‌های زیر به‌کار رفته است: «خانه قدس»^۴ «مسکن قدس»^۵ «هیكل قدس»^۶ «فلک قدس»^۷ «مکان قدس»^۸ «محراب قدس»^۹ «تخت قدس»^{۱۰} «کوه قدس»^{۱۱} «صحن‌های قدس»^{۱۲} و «موضع قدس»^{۱۳}. عهد جدید نیز مفهوم قدس را هم برای روح القدس و هم برای خیمه «قدس الاقداس» به‌کار برده است.^{۱۴}

تشخیص روح القدس

۱. دانش‌نامه اسلامی، مدخل قدس.
۲. نک. حشر/۲۳ و جمعه/۱.
۳. دوم قرن‌تبیان، فصل ۳، بند ۸ و...
۴. اول قرن‌تبیان، فصل ۲۹، بند ۳.
۵. دوم قرن‌تبیان، فصل ۳۰، بند ۲۷.
۶. مزامیر، فصل ۵، بند ۷.
۷. مزامیر، فصل ۲۰، بند ۶.
۸. مزامیر، فصل ۲۴، بند ۳.
۹. مزامیر، فصل ۲۸، بند ۲.
۱۰. مزامیر، فصل ۴۷، بند ۸.
۱۱. اشعیا، فصل ۵۶، بند ۷.
۱۲. اشعیا، فصل ۶۲، بند ۹.
۱۳. ارمیا، فصل ۱۷، بند ۱۲.
۱۴. عبرانیان، فصل ۹، بند ۲ و ۳.

تلقی یهودی از مفهوم روح القدس تا اندازه زیادی فاقد تشخیص^۱ بود و ذهنیت تشخیص روح القدس از طریق پولس به عهد جدید انتقال یافت.^۲ در باورهای مسیحی، روح القدس سومین اقنوم از تثلیث (در کنار پدر و پسر) است و طبق نظر برخی مفسران، برابر با هیچ آفریده الهی نیست^۳ تا بتوان برای او تشخیصی قائل بود. البته ارتباط اشتقاقی میان برجسته‌ترین تشخیص الوهیت (یعنی عیسی مسیح) با روح القدس، سبب گردیده تا به‌ویژه در مسیحیت غربی، بتوان گونه‌هایی از صور متشخص روح القدس را نیز ملاحظه نمود؛ چنان که گاه در نگارگری‌های کلیسایی، روح القدس را به صورت کبوتری به تصویر می‌یکشند.^۴ هم‌چنین، نباید از نظر دور داشت که روح القدس در پنجاهه بر حواریون ظاهر شده است^۵ و لذا منطقی است که بپذیریم روح القدس ضمن داشتن ویژگی عدم تشخیص در حالت کلی، چنان‌چه لازم باشد، تشخیص هم می‌یابد و در غالب مادی قابل رؤیت، ظاهر می‌شود.

مفاهیم موجود در قرآن کریم نیز تا اندازه‌ای بیانگر تشخیص روح القدس است، چنان که باقی ماندن رد پای روح القدس بر زمین و برگرفتن مشتی خاک از آن به دست سامری،^۶ تمثل روح القدس به قالبی بشری و حضور او نزد حضرت مریم،^۷ رؤیت روح القدس توسط پیامبر (ص) در هنگام معراج^۸ و یا ظاهر شدن او نزد پیامبر (ص) به شکل «دحیه کلبی»^۹؛ همگی بیانگر این واقعیت است. با این اوصاف، باید اذعان نمود که هم از دیدگاه

۱. Personality

۲. نک. ولفسون، فلسفه آبی کلیسا، ص ۳۲۷.

۳. برای نمونه نک. میشل، توماس، کلام مسیحی، ترجمه حسین توفیقی، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۷۷ش، ص ۷۴.

۴. Siger, L. p. ; *Holy Spirit, Iconography of*, in Tomas Carson, and Joann Cerrito, *The New Catholic Encyclopedia*, The Catholic University of America, Washington D. C, Gale Press, Second Edition, 2003, vol.7, p.50.
in: <http://www.gail.com>

۵. اعمال، فصل ۲، بند ۱ تا ۴.

۶. طه/۹۶.

۷. مریم/۱۹.

۸. تکویر/۲۳.

۹. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، تهران، انتشارات المکتبه اسلامیة، ۱۳۸۶ش، ج ۱۸، ص ۲۶۰. دحیه بن خلیفه

کتاب مقدس و هم قرآن کریم، روح القدس یکی از شئون یا مخلوقات الهی است که در حالت اصلی و کلی، نامتشخص، و در هنگام لزوم متشخص است.

ماهیت مَلکی

فارغ از این که روح القدس مخلوقی متشخص یا نامتشخص باشد، این پرسش در باب ماهیت او نیز مطرح است که آیا باید آن را یک فرشته دانست یا مخلوقی جدا و متفاوت از فرشتگان. در پاسخ می‌توان برای هر دو دیدگاه، فزاهایی از متون مقدس یا تفاسیر را عنوان کرد. برای نمونه، کسانی که روح القدس را فرشته نمی‌دانند، استدلال می‌کنند که در هیچ جای کتاب مقدس لفظ فرشته قبل از مفهوم روح القدس نیامده است. آن‌ها هم‌چنین به بندهایی از اناجیل متی یا لوقا استناد می‌کنند که راوی بارداری مریم مقدس است و نشان می‌دهد که فرشتگان نیز به هنگام سخن‌گفتن از روح القدس، او را فرشته نمی‌خوانند. در این بندها آمده است که فرشته‌ای نزد مریم حاضر شد و بدو مژده داد که روح القدس بر وی خواهد آمد و «نیروی حضرت اعلی»، گبرئیل، بر او سایه خواهد افکند تا مولودی مقدس را به دنیا آورد.^۱ بر استدلال این دسته از مفسران دو ایراد وارد است: نخست این‌که اسامی پرشماری در کتاب مقدس وجود دارند که بدون پیشوند «گونه» خود ذکر شده‌اند، برای نمونه، هیچ‌جا قبل از نام میکائیل (که جزو ملائک مقرب است) واژه فرشته ذکر نشده است.^۲ دیگر این‌که مفهوم «نیروی حضرت اعلی» در بندهای فوق، می‌تواند اشاره به محتوای نام فرشته جبرئیل باشد که نام او در عبری به معنای «قوت خداوند» است.^۳ در قرآن نیز واژه «ملک» پیش از مفهوم روح القدس نیامده است، لذا برخی مفسران تصور می‌کنند که او مخلوقی برتر از ملائک است. این تفکر به ویژه در مواردی نمایان‌تر است که لغت «روح» بدون قرینه‌ای که دال بر ملک بودن او باشد، در آیه آمده و دلالت بر

کلبی، مردی خوش‌سیما از انصار قبیله خزرج بود که در بیش‌تر غزوات پیامبر (ص) شرکت جست و سفیر آن

حضرت به سوی قیصر روم بود (ابن‌اثیر، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۶).

۱. لوقا، فصل ۱، بند ۲۶ و ۲۷، و بند ۳۴ و ۳۵؛ و نیز نک. متی، فصل ۱، بند ۱۸ تا ۲۰.

۲. نک. رساله یهودا.

۳. هاکس، مستر، قاموس کتاب مقدس، تهران، نشر اساطیر، ۱۳۷۷ش، ص ۲۷۸.

روح القدس دارد.^۱

روح القدس و جبرئیل

میان مجموعه مفسران کتاب مقدس که روح القدس را جزو فرشتگان می‌دانند نیز این اختلاف وجود دارد که آیا او همان ملک مقرب، جبرئیل، است یا فرشته‌ای دیگر. قائلان به دیدگاه اخیر، به دو بند از رساله‌ی دانیال نبی استناد می‌کنند که از فرشته‌ای به نام جبرئیل نام برده و به ظاهر، حاکی از تفاوت جبرئیل و روح القدس است.^۲ البته ذیل این بندها، از جبرئیل به عنوان بخشاینده «فطانت» و «فهم» نام برده شده است و از آن‌جاکه در دیگر بندهای عهد عتیق هم روح القدس با القاب «روح فطانت»^۳ و «روح فهم»^۴ یاد شده، می‌توان در دیدگاه گروه مذکور تردید نمود و جبرئیل را همان روح القدس دانست. هم‌چنین، با تأمل در بندهایی دیگر که در پی خواهند آمد، مشخص خواهد شد که در عهد جدید نیز مانند عهد عتیق، جبرئیل همان روح القدس است. برای نمونه، در داستان بشارت داده شدن حضرت یحیی به زکریا، نخست از «فرشته یهوه» نام برده که بر زکریا ظاهر شده است. سرانجام، این فرشته، خود را با نام «جبرئیل» معرفی کرده و می‌گوید: «من جبرئیل هستم».^۵ افزون بر موارد فوق، بنا به سه قرینه و دلیل می‌توان نتیجه گرفت که منظور از «فرشته یهوه» (فرشته خدا) که در بندهای پیش و بسیاری از دیگر بندهای کتاب مقدس آمده، همان «روح القدس» است:

الف) پولس در «نامه به غلاطیان» می‌گوید: «مرا چون فرشته خدا و مثل مسیح عیسی پذیرفتید»^۶ از آن‌جا که از نظر پولس، پذیرفتن پدر، پسر و روح القدس رکن اساسی ایمان مسیحی است، اشاره فرشته خدا در این بند نیز می‌تواند به روح القدس باشد و نه به فرشته‌ای دیگر.

ب) در بندهایی از رساله «اعمال رسولان» برای اشاره به روح القدس از عنوان «روح»

۱. قس. شعرا/۱۹۳.

۲. دانیال، فصل ۹، بند ۲۱ و ۲۲؛ و فصل ۸ بند ۱۵ و ۱۶.

۳. دانیال، فصل ۵، بند ۱۲.

۴. اشعیا، فصل ۱۱، بند ۲۲.

۵. لوقا، فصل ۱، بند ۱ تا ۱۹.

۶. غلاطیان، فصل ۱۴، بند ۱۲.

و «فرشته خدا» استفاده شده است.^۱ البته این تنها موردی نیست که چنین جای گذاری انجام شده بلکه براساس بررسی های این مقاله، در عهد عتیق بیش از ۲۱ بار، و در عهد جدید، بیش از ۱۱۰ بار برای اشاره به روح القدس، از واژه «روح» استفاده شده است.

ج) در بابی دیگر از رساله «اعمال رسولان» نیز مفاهیم «فرشته خدا» یا «فرشته مقدس» برای دلالت بر روح القدس آمده است.^۲

بنابر آنچه گفته شد، از اینهمانی «فرشته یهوه» با «جبرئیل» و سپس «فرشته یهوه» با «روح القدس»، می توانیم نتیجه بگیریم که جبرئیل نیز همان روح القدس است. هم چنین، باید در نظر داشت، دلیلی ندارد که روح القدس نیز همانند انسان ها، برای نام بردن از خود ملزم به استفاده از ضمیر «من» باشد. بلکه ظاهر کتاب مقدس نشان می دهد که او برای اشاره به خویش، از نام های دیگر خود نیز استفاده کرده است. این احتمال نیز متصور است همان گونه که در تفاسیر اسلامی، جبرئیل در کالبد بشری تمثیل یافته^۳، در متون مسیحی نیز خود جبرئیل یکی از کالبد های تجسد روح القدس است؛ چنان که روح القدس در هنگام تعمید عیسی مسیح، در هیأت کبوتری متجسد و بر وی نازل شد.^۴ لذا این امکان وجود دارد که باشنده ای به نام روح القدس در هنگام ظاهر شدن بر انبیا یا غیر انبیا، در هیأت جبرئیل و فرشته خدا ظاهر شود. در این صورت، چه بسا بتوان روح القدس را یک وجود و حقیقت، و جبرئیل را تجلی و تجسد آن دانست.

در قرآن کریم نیز نام جبرئیل (جبریل) در سه آیه آمده است^۵ و از قرینه های زیر می توان دریافت که در این جا نیز جبرئیل همان روح القدس است:

الف) یکی از کارکردهای جبرئیل در قرآن کریم، نازل کردن قرآن بر پیامبر (ص) است^۶ و از آن جا که نازل کننده قرآن یک وجود مشخص بوده، هر نام دیگری در قرآن کریم

۱. اعمال، فصل ۸، بند ۲۶ تا ۲۹.

۲. اعمال، فصل ۱۰، بندهای ۳، ۵، ۱۹، ۲۰، ۲۲.

۳. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب علیه السلام (لابن شهر آشوب)، قم، علامه،

۱۳۷۹ق، ج ۱، ص ۴۱.

۴. متی، فصل ۳، بند ۱۶.

۵. نک. بقره/۹۷ و ۹۸؛ و تحریم/ ۴.

۶. بقره/ ۹۷.

که نزول آیات را بر عهده داشته باشد، همان جبرئیل است.

ب) بر اساس آیه ۱۰۲ از سوره نحل، روح القدس از جانب خداوند قرآن را بر پیامبر (ص) نازل نموده است. لذا غالب مفسران نیز براساس همین آیه و برخی آیات دیگر، روح القدس را جبرئیل دانسته‌اند.^۱

چنان‌که می‌دانیم، مفسران قرآن معمولاً از ظرفیت روایات برای شرح آیات استفاده می‌کنند، لذا قابل ذکر است که برخی مفسران با استناد به بعضی احادیث، قائل به مطابقت روح القدس و جبرئیل نیستند بلکه روح را فرشته‌ای بزرگتر و غیر از جبرئیل می‌دانند.^۲ البته بیشتر مفسران با استناد به روایات متعدد، روح القدس را نام دیگری برای جبرئیل عنوان کرده‌اند.^۳ بنابراین، از این پس، هرگاه براساس کتاب مقدس یا قرآن، ماهیتی برای جبرئیل بیان شود، آن ماهیت، متعلق به روح القدس نیز هست.

تجلی روح خدا

روح القدس با وجود تشخیصی که دارد، در حقیقت تجلی روح خداوند است. این مفهوم در کتاب مقدس با الفاظی گوناگون بیان شده است. برای نمونه در عهد عتیق این نام‌ها بیانگر مفهوم پیش‌گفته هستند: «روح او»،^۴ «روح تو»،^۵ «روح خدا»،^۶ «روح یهوه»،^۱ «روح سلطان

۱. برای نمونه نک. طبرسی، *جوامع الجامع*، ص ۱۹۹؛ عروسی حویزی، *تفسیر نور الثقلین*، ج ۳، ص ۸۶؛ طوسی، *التبیان فی تفسیر القرآن*، ج ۶، ص ۴۲۶؛ فیض کاشانی، *تفسیر الصافی*، ج ۳، ص ۱۵۶؛ شبر، *تفسیر القرآن الکریم* (شبر)، ج ۱، ص ۲۷۶.

۲. برای نمونه نک. گنابادی، سلطان محمد، *تفسیر بیان السعادة فی مقامات العبادة*، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، چاپ دوم، ۱۴۰۸ق، ج ۳، ص ۴.

۳. نک. طبری، *جامع البیان فی تفسیر القرآن*، ج ۱۶، ص ۴۶؛ طوسی، *التبیان فی تفسیر القرآن*، ج ۷، ص ۱۴۱؛ ابولفتح رازی، *روض الجنان وروح الجنان فی تفسیر القرآن*، ج ۱۳، ص ۶۵؛ طبرسی، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، ج ۶، ص ۷۸؛ ابن کثیر، *تفسیر القرآن العظیم* (ابن کثیر)، ج ۵، ص ۱۹۴؛ فیض کاشانی، *تفسیر الصافی*، ج ۳، ص ۲۷۶؛ مجلسی، *بحارالانوار*، ج ۱۷، ص ۱۰۶ و ج ۲۵، ص ۴۰؛ ابن عاشور، *التحریر و التنبؤیر*، ج ۱۶، ص ۲۱؛ طباطبایی، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ج ۱۴، ص ۳۵.

۴. مزامیر، فصل ۳۴، بند ۱۶.

۵. مزامیر، فصل ۱۳۹، بند ۷.

۶. پیدایش، فصل ۱، بند ۲.

تعالی یهوه»^۲ «روح خود/ خویش»^۳ و «روح من»^۴. در عهد جدید نیز نام‌های مشابهی برای بیان این مفهوم وجود دارد؛ از جمله: «روح او»^۵، «روح یهوه»^۶، «روح پدر»^۷، «روح جلال»^۸ و «روح خدا»^۹.

قرآن کریم هم برای بیان برخی تجلیات الهی از الفاظ مشابه استفاده کرده است؛ چنان که خداوند پس از خلق آدم از روح خود (روحی)، در او دمید تا به وی جان دهد.^{۱۰} او هم چنین، روح خود (روحنا) را در قالب انسان به سوی حضرت مریم فرستاد؛^{۱۱} و از روح خود (روحنا) در او دمید تا حضرت عیسی را پدید آورد.^{۱۲}

حضور خداوند

در میان عبرانیان روح (روح، نفس، باد) برخلاف باورهای مسیحی، بیشتر به عنوان یک ظهور و حضور الهی شمرده می‌شد نه، یک شخص الهی، و به‌ویژه بر معیت حضور الهی با فرد روحانی دلالت داشت.^{۱۳} در تعالیم یهود، روح خداوند در همه جا حاضر است و کسی توان گریز یا پنهان شدن از او را ندارد. در واقع، حضور روح القدس در هر جا، همان حضور خداوند در میان خلق خداست؛ چنان‌که در «مزامیر» آمده: «مرا از حضور خود مینداز

۱. حزقیال، فصل ۱۱، بند ۵.

۲. مزامیر، فصل ۶۱، بند ۱.

۳. نحیما، فصل ۹، بند ۳۰.

۴. مزامیر، فصل ۵۹، بند ۲۱.

۵. رومیان، فصل ۸، بند ۱۱.

۶. لوقا، فصل ۴، بند ۱۸.

۷. متی، فصل ۱۰، بند ۱۹ و ۲۰.

۸. اول پطرس، فصل ۴، بند ۱۴.

۹. اول قرنتیان، فصل ۳، بند ۱۶.

۱۰. نک. صاد/۷۲، حجر/۲۹؛ نزدیک به همین مفهوم با استفاده از لفظ «روح» در سوره‌ی سجده/۹ آمده است.

۱۱. نک. مریم/۱۷.

۱۲. نک. تحریم/۱۲؛ انبیا/۹۱.

۱۳. Laughlin, *Holy Spirit, Devotion to*, vol.7, p.46.

و روح قدوس خود را از من مگیر.»^۱ در منابع متأخر نیز علمای یهودی برای مفهوم حضور الهی در این جهان بدون آن که جسمانیتی برای او قائل باشند، از مفهوم «شِخینا»^۲ استفاده کرده‌اند لذا این واژه در معانی مختلفی از جمله در معنی «جلال خداوند»^۳ یا «جلال یهوه»^۴ به کار رفته است.^۵

در عهد جدید نیز روح القدس وجود فعال و حیات بخش خدا در میان موجودات است.^۶ برای نمونه، نخستین حضور روح القدس در میان حواریون، حضوری مادی و قابل رؤیت است. واقعه پنطیکاست، نخستین رخداد حضور روح القدس در میان باورمندان به مسیح بود که در آن، روح القدس به صورت مرئی و در قالب زبانه‌های آتش بر دینداران ظاهر شد.^۷ روح القدس هم‌چنین در کلیت جامعه مسیحی، یعنی کلیسا، نیز ساکن است و این امکان را به کلیسا می‌دهد که معبدی برای حضور خداوند باشد.^۸ حضور روح القدس در مسیحیان تضمین می‌کند که مسیح آن‌ها را با خون خود خریده و از گناهانشان رهایی بخشیده است. افزون بر این، تاهنگامی که بمیرند نیز روح القدس در آن‌ها باقی می‌ماند، و همواره آن‌ها را حیات دوباره می‌بخشد، پاک می‌کند، در آزمایش‌ها و ناملایمات به ایشان آرامش می‌دهد و در مصیبت‌ها آنان را پایدار می‌سازد. لذا تا هنگامی که روح القدس در مسیحیان ساکن است هیچ‌گاه تنها و زیان‌دیده نیستند و هیچ‌گاه از قدرت او محروم نمی‌مانند.^۹

۱. مزامیر، فصل ۵۱، بند ۱۱.

۲. Shekhinah.

۳. حزقیال، فصل ۸، بند ۴ و ۵

۴. حزقیال، فصل ۴۳، بند ۴ و ۵؛ و حبقوق، فصل ۲، بند ۱۴

۵. Price, Julius, "Shekhinah", *The Encyclopedia of Religion and Ethics*, James Hastings (ed.), New York, 1985, vol.11, p.450.

۶. ایوب، فصل ۴، بند ۳۳

۷. اعمال، فصل ۲، بند ۱ تا ۴

۸. Copeland, Mark A., *The Holy Spirit of God (Studies on The Holy Spirit)*, Executable Outlines, Copyright, 2016, p.29.

۹. Compellingtruth Web A: *The indwelling of the Holy Spirit – What is it?*

بر مبنای قرآن نیز خداوند در همه جا حاضر^۱ و از رگ گردن به انسانها نزدیکتر است.^۲ این معیت نامرئی را می‌توان «حضور نامشهود خداوند» یا «حضور عام الهی» دانست که به واسطه ظهور قوای الوهی و فرشتگان، صورتی مرئی و مشهود می‌یابد. بر این اساس، خداوند جبرئیل را به‌عنوان مظهر برخی قوا و کارگزار مشهود و قابل رؤیت خویش نزد آنان می‌فرستد تا امر خود را -از رحمت^۳ گرفته تا عذاب^۴ - بر آنان مکشوف و مشهود کند و آن امر را ابلاغ یا اجرا نماید. همچنین، جبرئیل (یا روح القدس) مأمور است آنان را به «قدرت الهی» تأیید کند؛^۵ یا در جنگ‌ها آنان را استوار و ثابت قدم سازد.^۶ لذا حضور و ظهور قدرت الهی از طریق جبرئیل را می‌توان به این اعتبار، «حضور مشهود خداوند» یا «حضور خاص الهی» نام نهاد. از همین رو است که خداوند روح القدس را از سنخ امر خود دانسته است: «قل الروح من امر ربی.»^۷ به این معنا، معیت جبرئیل با یک انسان یا پدیده، بیانگر نظر ویژه خداوند به آن فرد یا پدیده است. این معیت باعث ظهور قوای الوهی از طریق جبرئیل به افراد یا پدیده‌هاست و باعث تحول یا رخدادی عظیم و سرنوشت‌ساز در آنها می‌شود. نمونه این رخداد گاهی مبعوث شدن یک پیامبر بوده و گاهی نیز عذاب کردن قومی طغیانگر. از همین رو است که هر جا عذابی بر قومی نازل شده، خداوند از آن عذاب با عبارت «امرالله»،^۸ «امرنا»،^۹ و «امر ربک»^{۱۰} نام برده است.

مظهر قدرت الهی

۱. حدید/۴.

۲. ق/۱۶۷.

۳. مریم/ ۱۷ و ۱۹.

۴. هود/ ۵۸، ۶۶، ۸۲، ۹۴، ۱۰۱.

۵. بقره/ ۸۷ و ۲۵۳.

۶. انفال/ ۱۲.

۷. اسرا/ ۸۵.

۸. هود/ ۴۳؛ رعد/ ۱۱.

۹. هود/ ۵۸، ۶۴، ۶۶، ۸۲؛ مؤمنون/ ۲۷؛ قمر/ ۵۰.

۱۰. هود/ ۱۰۱؛ نحل/ ۳۳.

قربابت «روح القدس» با «قدرت الهی» از مواردی ناشی می‌شود که این دو مفهوم کنار یکدیگر در کتاب مقدس به کار رفته‌اند؛ مفاهیمی چون: «روح قوت»،^۱ «قوت روح یهوه»،^۲ «قوت خداوند»،^۳ «قوت حضرت اعلی»،^۴ «قوت روح القدس»،^۵ و «قوت عظیم»^۶ ناظر بر این امر هستند. طبق نظر بعضی مفسران اولیه مسیحی، روح القدس در قدرت با خداوند یکی است زیرا اشخاص تثلیث دارای یک قدرت‌اند^۷ از موارد فوق چنین مستفاد می‌شود: یکی از ویژگی‌های روح القدس این است که او مظهر و منتقل‌کننده «قدرت خداوند» است. او با اعطای این قدرت به انبیای برگزیده خدا، آنان را در انجام مأموریتشان یاری می‌کند. هم‌چنین، در عهد عتیق همه معجزاتی که زمان موسی (ع) رخ داد، به وسیله نیرویی محقق شد که روح القدس به آن حضرت داده بود. این نیرو خاص انبیا نبود بلکه بندگان برگزیده نیز محمل آن بودند؛ چنان که شمسون (سامسون) بدین وسیله از بندهایی که بر او بسته بودند، رها گردید.^۸

به لحاظ عملی و در حوزه فردی، برخی قدیسان همه اعمالی را که مشخصه‌های قدرت الهی هستند، به روح القدس نسبت می‌دهند و لذا به نام او و به وسیله قدرت او است که گناهان بخشیده شده و ارواح تطهیر می‌یابند. هم‌چنین، ایمان‌داران به نام او مقدس (پاک از گناه) می‌شوند. حتی بدون قدرتی که روح القدس در افراد ایجاد می‌کند، آنان نمی‌توانند ویژگی‌هایی مانند عشق ورزیدن، مهربانی کردن و شاد بودن را به فعلیت برسانند.^۹ بنا به شواهد کتاب مقدس، کسانی که در برابر حاکمیت الهی مقاومت کنند، گرفتار عذاب خواهند شد، زیرا روح القدس مأمور عذاب اقوامی بوده که از فرمان خداوند تمرد

۱. مزامیر، فصل ۲۸، بند ۶؛ و دوم تیموتائوس، فصل ۱، بند ۷.

۲. میکاه، فصل ۳، بند ۸

۳. لوقا، فصل ۵، بند ۱۷

۴. لوقا، فصل ۱، بند ۳۴ و ۳۵

۵. رومیان، فصل ۱۵، بند ۱۳

۶. اعمال، فصل ۴، بند ۳۳

۷. نک. ولفسون، فلسفه آبی کلیسا، ص ۳۵۷.

۸. داوران، فصل ۱۵، بند ۱۴.

۹. [www.Compellingtruth Web B:What is the fruit of the Spirit?](http://www.Compellingtruth.org/fruit-of-the-Spirit.html)
<http://www.Compellingtruth.org/fruit-of-the-Spirit.html>

کنند، لذا تا زمان حاضر، حیات مسیحی با قدرت و تحت هدایت روح القدس در حال پیش رفتن است.^۲

از آنجا که همراهی روح القدس، توانایی کارهای خارق العاده را موجب می شود، عیسی (ع) نیز تمامی معجزات خویش را مرهون نیروی وی بود،^۳ البته جای این پرسش وجود دارد که آیا شیطان نیز توانایی فوق العاده خود را از روح القدس اخذ می کند یا خیر. زیرا براساس آموزه های عهد جدید^۴ شیطان نیز توان انجام برخی کارهای خارق العاده را دارد.^۵ عهد جدید پاسخی روشن برای این پرسش ندارد ولی اذعان می کند که نیروی عیسی (ع) به گونه ای است که بر شیاطین غلبه داشته و آنها را از انسان ها دور می کرد.^۶ به لحاظ تاریخی، نزول روح القدس بر حواریون در پنجاهه و القای قدرت به آنها، نقطه عطفی بود که بقای مسیحیت را موجب گردید.^۷ این نزول در معنای عام، کنایه از نوعی وحدت میان دینداران و روح القدس است که باعث قدرت گرفتن آنان می شود^۸ و به ایشان شجاعتی می دهد که در راه خدا دردها را تحمل، و حتی جان خود را فدا کنند.^۹

بنا بر دیدگاه بعضی مفسران مسلمان، صفت «شدید القوی» در قرآن کریم برای اشاره به روح القدس آمده است و نشانگر ظهور قوای الوهی در اوست.^{۱۰} هم چنین، مفهوم «ذو قوه»، یعنی «قدرتمند یا دارای قدرت»^{۱۱} را هم در شأن جبرئیل دانسته اند.^۱ بر همین

۱. اشعیا، فصل ۳۷، بند ۳۶.

۲. Hughes, Robert Davis, *The Holy Spirit in the Christian Spirituality*, 2005, p.207.

۳. نک. اعمال، فصل ۱۰، بند ۳۸.

۴. دوم تسالونیکیان، فصل ۲، بند ۹ تا ۱۲.

۵. Harvestime International Institute, *The Ministry of The Holy Spirit*, p.133.

۶. متی، فصل ۱۲، بند ۲۸.

۷. اعمال، فصل ۲، بند ۱ تا ۴.

۸. اعمال، فصل ۱، بند ۸.

۹. آندرهیل، عارفان مسیحی، ص ۲۳۹.

۱۰. نجم/۵؛ سبزواری نجفی، ارشاد الازدهان الی تفسیر القرآن، ص ۵۳۲؛ طیب، اطیب البیان فی تفسیر القرآن،

ج ۱۲، ص ۳۲۴؛ اندلسی، البحر المحیط فی التفسیر، ج ۱۰، ص ۱۰.

۱۱. تکویر/۲۰.

سیاق، «ذوِ مِرَّة»، به معنی ذوقه نیز اشاره به جبرئیل است.^۲ از نظر برخی مفسران، مصادیق قدرت روح القدس را می‌توان در امر وی چون: نابود کردن اقوام لوط و ثمود، ملاحظه نمود.^۳ هم‌چنین، معجزاتی مانند شفای بیماران که در قرآن به عیسی (ع) نسبت داده شده است^۴ نیز حاصل معیت وی با روح القدس و بهرمندی از قدرت الهی بوده است.

دم حیات بخش خداوند

بنا بر عهد عتیق، روح القدس علت ابزاری آفرینش است؛ به‌گونه‌ای که هرگاه خداوند بخواهد چیزی را در این عالم بیافریند، از طریق روح القدس این کار را انجام می‌دهد.^۵ لذا به هنگام خلق آدم نیز این روح القدس بود که نفس حیات را در او دمید.^۶ بر همین مبنا، آفریدگان الهی در استمرار حیات خود نیز به روح القدس وابسته هستند^۷ و عطایای گوناگون، همانند فضایل اخلاقی، را از وی دریافت می‌کنند.^۸ عهد جدید نیز روح القدس را حیات‌بخش می‌داند و او را موجد حیات مادی و معنوی معرفی می‌کند.^۹ حتی عیسی (ع) نیز حیات خود را از روح القدس دریافت کرده^{۱۰} و به‌طور ویژه، می‌تواند موجب ارتباط ایمان‌داران با روح القدس شود.^{۱۱}

بعضی آیات قرآن کریم هم بیانگر این نکته‌اند که نفحات روح القدس موجب پدید آمدن حیات در عالم خلقت می‌شود. گویا آدم نخستین مخلوق از نوع انسانی بود که با

۱. برای نمونه نک طبرسی، مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، ص ۶۷۷.

۲. نجم/۶؛ مغنیه، محمد جواد، تفسیر الکاشف، تهران، دار الکتب الإسلامیه، ۱۴۲۴ق، ج ۷، ص ۱۷۴.

۳. ابن عجبیه، احمد بن محمد، البحر الممدید فی تفسیر القرآن المجید، تحقیق: احمد عبدالله قرشی رسلان،

قاهره، ناشر دکتر حسن عباس زکی، ۱۴۱۹ق، ج ۵، ص ۵۰۰.

۴. مانده/۱۱۰.

۵. مزامیر، فصل ۱۰۴، بند ۳۰.

۶. محمدیان، دائره المعارف کتاب مقدس، ص ۵۵۴.

۷. ایوب، فصل ۴، بند ۳۳.

۸. ایوب، فصل ۳۲، بند ۸.

۹. اول قرنطیان، فصل ۳، بند ۶.

۱۰. لوقا، فصل ۱، بند ۲۶ تا ۳۷؛ و متی، فصل ۱، بند ۱۸ تا ۲۰.

۱۱. یوحنا، فصل ۲۰، بند ۲۲.

دمیدن روح خداوند در قالب خاکی اش حیات یافت.^۱ دیگر شاخصه این گونه خلقت نیز عیسی (ع) بود که با نفخه روح خداوند در مریم (ع) متولد گردید.^۲ شایان ذکر است که به اتفاق مفسران، کلمه «روحنا» در آیات مذکور و آیه «فأرسلنا إليها روحنا»^۳ به روح القدس اشاره دارد.^۴

پیام رسان خداوند

مشایخ عهد عتیق، همانند ابراهیم، از طریق فرشته یهوه با خداوند ارتباط می یافتند و پیامها و بشارت های وی از طریق این فرشته بدیشان واصل می شد.^۵ انبیای بنی اسرائیل، هم چون حزقیال و زکریا، نیز کلام الهی را با واسطه نزول «روح» بر خودشان دریافت می کردند.^۶ این سنت در عهد جدید هم صحنه نهاده شد و جبرئیل به عنوان فرستاده خداوند معرفی گردید که با اولیاء سخن گفته است. این فرشته خداوند در مقاطعی با یوسف، نامزد حضرت مریم،^۷ با مریم مجدلیه و مریم دیگر^۸ با حضرت زکریا،^۹ با حضرت مریم^{۱۰} با کرنیلیوس^{۱۱} با پطرس^{۱۲} و با شمعون،^{۱۳} سخن گفت.

یکی از مفاهیم مترادف روح القدس در قرآن کریم، مفهوم «رسول» است؛ چنان که

۱. صاد/۷۲؛ حجر/۲۹؛ سجده/۹.

۲. تحریم/۱۲؛ انبیاء/۹۱.

۳. مریم/۱۷.

۴. برای نمونه نک. سبزواری نجفی، ارشاد الازدهان الی تفسیر القرآن، ص ۳۱۲؛ طیب، اطیب البیان فی تفسیر القرآن، ج ۸، ص ۴۲۷؛ مکارم شیرازی، الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، ج ۹، ص ۴۲۲.

۵. پیدایش، فصل ۲۲، بند ۶ تا ۱۷.

۶. حزقیال، فصل ۱۱، بند ۵؛ و زکریا، فصل ۷، بند ۱۲.

۷. متی، فصل ۱، بند ۲۰.

۸. متی، فصل ۲۸، بند ۵.

۹. لوقا، فصل ۱، بند ۱۸ و ۱۹.

۱۰. لوقا، فصل ۱، بند ۲۸.

۱۱. اعمال، فصل ۱۰، بند ۳.

۱۲. اعمال، فصل ۱۰، بند ۱۹؛ و فصل ۱۲، بند ۷.

۱۳. لوقا، فصل ۲، بند ۲۶.

وی در مواجهه با حضرت مریم(ع)، خود را بدین عنوان معرفی نمود^۱ و یا سامری که به برگرفتن مشتی از جای پای «رسول» اشاره کرد.^۲ دو آیه دیگر نیز قرآن را قول «رسول کریم» معرفی نموده^۳ که بنا به نظر اکثر مفسران، منظور از رسول کریم، در آیه نخست همان جبرئیل است،^۴ و در آیه دوم، برخی مفسران مفهوم «رسول» را دلالت کننده بر پیامبر اسلام(ص) می دانند.^۵

نتیجه

کتاب مقدس و قرآن کریم در بردارنده عباراتی هستند که کیستی و چیستی روح القدس را تبیین می کنند. در میان عبارات مذکور، شباهت هایی وجود دارد که نشانگر ماهیت مشترک روح القدس است. البته عباراتی نیز به تفاوت آن ها دلالت می کنند که به لحاظ آماری در برابر شباهت ها، ناچیز هستند. برای نمونه، مفهوم «روح» در هر دو کتاب، دارای خاصگاهی عبرانی است و ریشه در واژه «روخ» دارد. گرچه صورت لغوی این کلمه چندان برای فهم ماهیت آن راه گشا نیست، اما ده ها بار تکرار آن در کتاب مقدس و قرآن، معانی اصطلاحی مناسبی را جهت تبیین در اختیار مفسران قرار داده است، به ویژه افزودن واژه «قدس» به مفهوم روح، معناشناسی آن را تسهیل کرده است.

بر این مبنا، مصادیقی وجود دارد که نشان می دهد روح القدس آفریده ای از مخلوقات الهی است که به صورت متشخص نیز ظاهر می شود. هم چنین قرآینی مبنی بر جای گرفتن او در زمره «فرشتگان» در کتاب مقدس و قرآن یافت می شود. بعضی از قرآین مذکور، بر این حقیقت دلالت دارند که روح القدس همان جبرئیل «فرشته مقرب» است.

۱. مریم/۱۹.

۲. طه/۹۶؛ شبر، تفسیرالقرآن الکریم (شبر)، ص ۳۱۱.

۳. حاقه/۴۰؛ تکویر/۱۹.

۴. برای نمونه نک. ابوالفتوح رازی، حسین بن علی، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیرالقرآن، تحقیق: محمد جعفر باحقی و محمد مهدی ناصح، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۴۰۸ق، ج ۲۰، ص ۱۵۶.

۵. برای نمونه نک. ابن جوزی، ابوالفرج عبدالرحمن بن علی، زاد المسیر فی علم التنسیر، تحقیق: عبدالرزاق المهدی، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۲۲ق، ج ۴، ص ۴۰۸.

با توجه به کثرت آرای مفسرین در این باب و در صورت مفروض دانستن موارد فوق، می‌توان برخی خصوصیات ملائک، از جمله قابلیت تمثیل را نیز برای روح القدس مطرح نمود. هم‌چنین، در صورت اینهمانی او با جبرئیل، می‌توان ویژگی‌هایی چون حیات بخشی به مخلوقات، ارسال پیام الهی، ایجاد ارتباط میان انبیا و اولیا با خداوند، تنبیه اقوام طغیانگر، یاری اولیا در بروز معجزات و... را نیز به روح القدس نسبت داد. البته بارزترین نقطه تلاقی که ماهیت فرشته‌آسای روح القدس را در سنت‌های تفسیری مسیحی و اسلامی قابل تحقیق می‌کند، نقش این موجود در تولد عیسی (ع) و آغاز جنبش نجات‌بخش اوست.

هم‌چنین باید به این موضوع نیز توجه داشت که روح القدس در هر دو سنت تفسیری، به عنوان تجلی صفات و قوای الوهی معرفی شده است. او به یک اعتبار نشان‌دهنده «حضور خداوند» در عالم مادی تلقی می‌شود و به اعتبار دیگر، نماینده «قدرت الهی» است. اضافه مفهوم «قدس» نیز متجلی‌کننده پاک‌ی ساحت ربوبی بوده که با وجود ظهور در عالم مادی، از مقتضیات و آرایش‌های آن فارغ است. البته استمرار حاکمیت روح القدس در این عالم، مستلزم انتقال قوای مذکور به انسان‌ها یا پدیده‌های برگزیده است که در قالب «عطایای روح القدس» اتفاق می‌افتد. این عطایا راه را برای تحقق سلطه شیطان بر عالم مسدود ساخته و زمینه حکمرانی خداوند را آماده می‌سازد. ابتدای این مسیر قطعاً نیازمند شناخت آدمیان از ماهیت روح القدس خواهد بود و امید است که این شناخت تا اندازه‌ای در پرتو معرفی مقایسه‌ای از روح القدس در قرآن کریم و کتاب مقدس حاصل شود.

منابع

- ابن اثیر، عزالدین، *اسد الغابۃ فی معرفۃ الصحابۃ*، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۹ق.
- ابن جوزی، ابوالفرج عبدالرحمن بن علی، *زاد المسیر فی علم التفسیر*، تحقیق: عبدالرزاق المهدی، بیروت، دارالکتاب العربی، ۱۴۲۲ق.
- ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، *مناقب آل ابی طالب علیه السلام* (لابن شهر آشوب)، قم، علامه، ۱۳۷۹ق.
- ابن عاشور، محمد بن طاهر، *التحریر والتنویر*، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

- ابن عباد، صاحب، المحيط فی اللغة، بیروت لبنان، عالم الكتاب، ۱۴۱۴ق.
- ابن عجبیه، احمد بن محمد، البحر المدید فی تفسیر القرآن المجید، تحقیق: احمد عبدالله قرشی رسلان، قاهره، ناشر دکتر حسن عباس زکی، ۱۴۱۹ق.
- ابن منظور، ابوالفضل جمال الدین محمد بن مکرّم، لسان العرب، بیروت، نشر دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ق.
- ابوالفتوح رازی، حسین بن علی، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، تحقیق: محمد جعفر یاحقی و محمد مهدی ناصح، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۴۰۸ق.
- آندرهیل، اولین، عارفان مسیحی، ترجمه حمید محمودیان و احمد رضا مؤیدی، قم، انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، چاپ سوم، ۱۳۹۲ش.
- اندلسی، ابو حیان محمد بن یوسف، البحر المحيط فی التفسیر، تحقیق: صدقی محمد جمیل، بیروت، دارالفکر، ۱۴۲۰ق.
- جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، بیروت لبنان، دارالعلم للملایین، ۱۴۱۰ق.
- رامپوری، غیاث الدین، غیاث اللغات، تهران، نشر امیرکبیر، ۱۳۴۲ش.
- الزبیدی، سیدمرتضی الحسینی، تاج العروس من جواهر القاموس، تحقیق حسین نصّار، کویت، التراث العربی، ۱۹۶۹م.
- سبزواری نجفی، محمد بن حبیب الله، ارشادالاذهان الی تفسیر القرآن، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۱۹ق.
- شیر، سید عبدالله، تفسیر القرآن الکریم (شیر)، بیروت، دارالبلاغه للطباعة و النشر، ۱۴۱۲ق.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، تهران، دار الکتب الاسلامی، چاپ سوم، ۱۳۹۷ق.
- طبرسی، فضل بن حسن، جوامع الجامع، ابوالقاسم گرجی، تهران، نشر سمت، ۱۳۷۷ش.
- همو، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۳۷۹ق.
- همو، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، انتشارات ناصرخسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲ش.
- طیب، سید عبدالحسین، اطیب البیان فی تفسیر القرآن، تهران، نشر اسلام، ۱۳۷۸ش.
- عروسی حویزی، عبدعلی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین، انتشارات فی تفسیر القرآن اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۵ق.
- فانینگ، استیون، عارفان مسیحی، ترجمه فریدالدین رادمهر، تهران، انتشارات نیلوفر، ۱۳۸۴ش.
- فیض کاشانی، ملامحسن، تفسیر الصافی، تهران، انتشارات الصدر، چاپ دوم، ۱۴۱۵ق.
- قرآن کریم، بدون ترجمه (رسم الخط عثمان طه)
- قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۳ش.
- کتاب مقدس (عهد عتیق و عهد جدید)، ترجمه رابرت بروس و کارپت اوهانس (معروف به ترجمه قدیم)، ۱۸۹۵م.
- گنابادی، سلطان محمد، تفسیر بیان السعاده فی مقامات العباد، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات،

- چاپ دوم، ۱۴۰۸ق.
- مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، تهران، انتشارات المکتبه الاسلامیه، ۱۳۸۶ش.
- محمدیان، بهرام، (ویراستار و مسئول گروه ترجمه) دایره المعارف کتاب مقدس، تهران، سرخدار، ۱۳۸۱ش.
- معلوف، لویس، المنجد فی اللغه والاعلام، عربی به فارسی، ترجمه محمدبندر ریگی، تهران، انتشارات ایران، چاپ پنجم، ۱۳۸۴ش.
- مغنیه، محمد جواد، تفسیر الکاشف، تهران، دار الکتب الإسلامیه، ۱۴۲۴ق.
- مک گراث، آلیستر، درآمدی بر الاهیات مسیحی، مترجم عیسی دیباج، تهران، نشر کتاب روشن، ۱۳۸۵ش.
- مکارم شیرازی، ناصر، الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، قم، نشر مدرسه امام علی بن ابی طالب، ۱۴۲۱ق.
- میشل، توماس، کلام مسیحی، ترجمه حسین توفیقی، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۷۷ش.
- هاکس، مستر، قاموس کتاب مقدس، تهران، نشر اساطیر، ۱۳۷۷ش.
- ولفسون، هری اوسترین، فلسفه آبابی کلیسا، ترجمه علی شهبازی، قم، انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۸۹ش.
- Antioch believer Web, *Is Gabriel the Holy Spirit?* 2012. <http://antiochbeliever.blogspot.com/2012/03/is-gabriel-holy-spirit.html>
- Beauchamp, Paul; *Holy spirit: Old Testament, Encyclopedia of Christian, Theology*, vol.1, Jean-Yves Lacoste(ed.), Routledge, New York, 2005.
- Compellingtruth Web A: *The indwelling of the Holy Spirit – What is it?* <https://www.compellingtruth.org/indwelling-of-the-Holy-Spirit.html>
- Compellingtruth Web B: *What is the fruit of the Spirit?* <https://www.Compellingtruth.org/fruit-of-the-Spirit.html>
- Copeland, Mark A, *The Holy Spirit of God (Studies on The Holy Spirit)*, Executable Outlines, Copyright, 2016. In: https://executableoutlines.com/pdf/hs_so.pdf
- Ferguson, Sinclair; *Who Is the Holy Spirit?* Ligonier Ministries, USA, Sanford, 2012.
- Harvestime International Institute, *The Ministry of The Holy Spirit*.
- Hughes, Robert Davis, *The Holy Spirit in the Christian Spirituality*, 2005. In: Arthur holder ed., *The Blackwell Companion to Christian Spirituality*, USA, Blackwell Publishing.
- Lacoste, Jean-Yves, *Encyclopedia of Christian Theology*, USA, Routledge, the University of Michigan, 2005.
- Laughlin, M. F., *Holy Spirit, Devotion to*, in Tomas Carson, and Joann Cerrito, *The New Catholic Encyclopedia*, The Catholic University of America, Washington D. C, Gale Press, Second Edition, vol.7, 2003. <http://www.gail.com>
- Siger, L. p., *Holy Spirit, Iconography of*, in Tomas Carson, and Joann Cerrito, *The New Catholic Encyclopedia*, The Catholic University of America,

- Washington D. C, Gale Press, Second Edition, vol. 7, 2003. in:
<http://www.gail.com>
- Price, Julius; *Shekhinah*, in The Encyclopedia of Religion and Ethics, James Hastings (ed.), New York, vol.11, 1985.
  - Zumstein, Jean and Andreas Dettwiler, *Holy spirit: New Testament*, in Encyclopedia of Christian Theology, vol.1, Jean-Yves Lacoste(ed.), Routledge, New York and London, 2005. دانش‌نامهٔ اسلامی <http://wiki.ahlolbait.com>